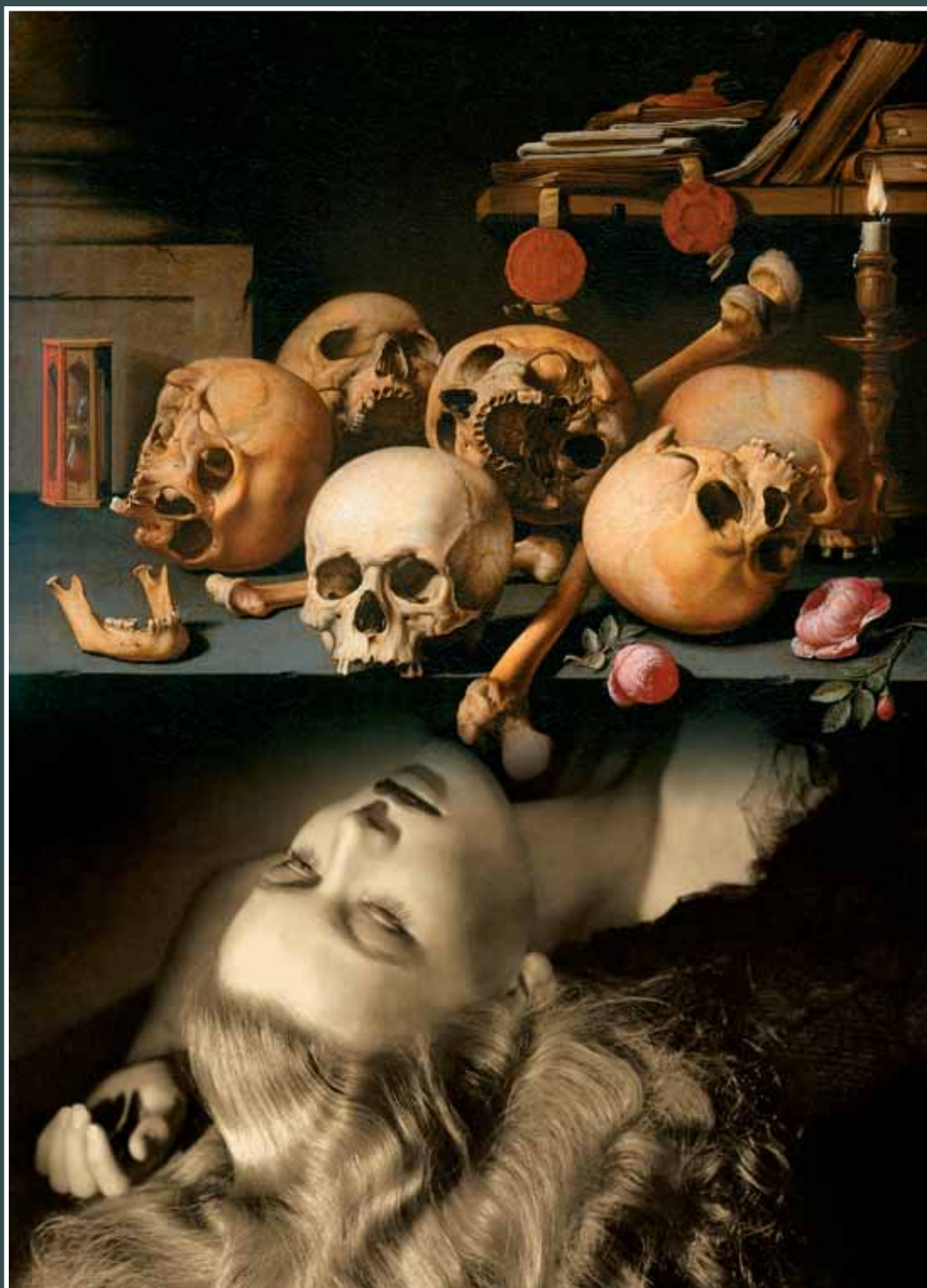

„Frica de moarte sau frica de a muri, ce preferați?“

George BĂLĂIȚĂ ● Adriana BITTEL ● Emil BRUMARU ● Livius CIOCĂRLIE
Neagu DJUVARA ● Șerban FOARȚĂ ● Angela MARINESCU ● Ion POP

ANCHETĂ

„Frica de moarte sau frica de a muri, ce preferați? Aproape oricine se teme de una, excluzînd-o pe cealaltă, ca și cum nu ar fi suficient loc ca mintea să le cuprindă pe amîndouă. Dacă te temi de moarte, nu te temi că o să mori, dacă te temi că o să mori, nu te temi de moarte. Însă nu există nici un motiv logic pentru care una să o contracareze pe cealaltă; nici un motiv pentru ca mintea, cu puțin antrenament, să nu le îmbrățișeze pe amîndouă. Eu, de exemplu, sînt o persoană pe care nu ar deranja-o să moară, atîta vreme cît după aceea nu ar rămîne moartă...“

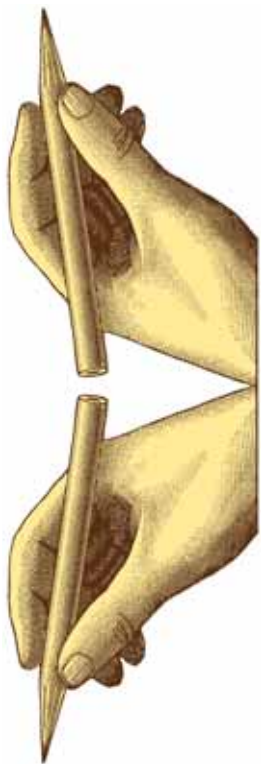
*Julian BARNES, Nimicul de temut,
traducere de Mibai Moroiu, Editura Nemira, 2009*

■ **George BĂLĂIȚĂ** Frica de moarte este naturală. Frica de a muri este patologică. Altfel spus, un sindrom neurastenic. Temă pentru eseu. Mai puțin pentru roman. În eseu se moare estetic. În roman se moare natural. A se vedea, de pildă, cum se moare în Borges și cum se stinge prințul Andrei (*Război și pace*). Comentariul pe tema morții, oricît de inteligent și abil croșetat intelectual, este mai puțin convingător decît povestea morții scrisă de meșterul anume pentru asta ajuns între oameni. Care, în general, trăiesc și mor fără să aibă habar de ce li se întîmplă. Limbărița filozofardă diminuează considerabil epicul, scade densitatea prozei, slăbește puterea cărții etc. etc. Sigur că îmi e omește frică de moarte. Ca și de multe altele dintr-ale vieții! Nu sînt însă un fricos. Așa că încerc de cînd mă știu să fac față. Ce aleg eu? Nu știu. Am abandonat cursa! Dacă aș dispune de patentul „Turbinca“ ar fi amuzant. Dar nu-l am. Creangă mi-a luat-o înainte. Mai vorbim... În fond, frica de moarte este imaginea răsturnată a poftelor de viață. Te-ai putea gândi la casa de pe malul lacului întoarsă pe dos în apa clară. Sau la o carte de joc.

■ **Adriana BITTEL** Nu mă tem de moarte. Ca supraviețuitoare a unui diagnostic fatal, m-am împăcat rezonabil cu ideea sfîrșitului propriu: sînt pline cimitirele de pietre pe care scrie născut și mort. Din păcate, nu pot să cred în altă formă de existență conștientă de *apoi*, propusă consolator și compensator de mai toate reli-

„Boala îți aduce toate revelațiile cu puțință. Nimic nu poate fi mai degradant decît să mori încet, să te stingi de la o zi la alta, măcinat pe dinăuntru, conștient de ceea ce ți se împlă, sub privirile insuportabile ale celor apropiați. Mi-e groază de așa ceva și m-am întrebat o secundă, în seara asta, dacă, aflînd că sufăr de o boală incurabilă, aș avea curajul să mă sinucid. N-am înțeles decît că toate procedeele care ar leza fizic trupul îmi repugnă. M-am gîndit la otravă și ideea mi s-a părut suportabilă... Mint de cîte ori afirm că sînt un om căruia nu-i place viața. Îmi place prea mult. De aceea mă simt tot timpul epuizat... Grija exagerată față de propria sănătate e grija de a-ți lustrui propriul cadavru. Din clipa în care ai ajuns să te disprețuiești, nu mai poți scăpa din ghearele morții. Moartea aparține întotdeauna celor prea lucizi sau celor prea slabi.“

*Gheorghe Crăciun, Trupul știe mai mult.
Fals jurnal la Pupa Russa (1993-2000), Editura Paralela 45, 2006*

giile. Mi-e groază doar de felul în care ți-e dat să mori. Trebuie să ai și la asta noroc, iar lozul cel mare e *un subit*. Ideal – în somn. Fără ceea ce necroloagele numesc „o lungă și grea suferință”. Chinul inutil care îți distruge orice urmă de demnitate, pretinde îngrijiri de prunc și te face să urli de durere. Să produci o milă insuportabilă celor care te iubesc și cred că e de datoria lor să-ți prelungească, împreună cu doctorii, agonia, sperând într-un miracol, când e clar că sofisticata mașinărie nu mai are cum funcționa. În ceea ce mă privește, cum noroc la loto n-am avut niciodată, mi-aș dori eutanasia sau, cel puțin, să nu ajung în situația de a nu mai putea alege singură o oprire demnă, curată.

■ **Emil BRUMARU** Adevăru-i că nu mă prea dau în vînt să scriu despre moarte, fie ea și așa, în general, darmită gîndindu-mă la cea care-mi va fi hărăzită. Frică? Nu numai ea, ci și posibilitatea, ce m-a însoțit de cînd mă știu, de a dilata nesățios clipele fericite, fracțiunile acelea de timp, trecînd fulgerător, ca un curent electric prin trupul frisonat de bucurie, în care absorb cu toate simțurile realitatea pînă în cele mai mici amănunte, nebănuite (multe!) de alții. Am credea că, mort, nu aș percepe nici parful unei prune căzînd, crăpată de propria-i zeamă, fluierînd aerul găurit o secundă de ea, nici palpitul unui fluture pârînd că se ia de-a

„Moartea îl așteaptă pe cel mai curajos, pe cel mai frumos, pe cel mai bogat. Tot ea îl pune însă pe același plan cu cel mai laș, cu cel mai sărac, cu cel mai urît, nu prin simplul fapt de a muri, nici măcar prin conștiința morții, ci prin ignorarea morții. Știm că într-o zi va veni, dar nu știm niciodată ce este ceea ce va veni. O așteptăm cu grade diferite de acceptare, de furie, de tristețe, de interogație, de remușcare, de «nostalgie a morții». Facem bilanțul vieții noastre, dar știm că adevăratul agent fiscal e moartea, iar verdictul ei îl cunoaștem dinainte. Tăvărașă finală și inevitabilă. Dar prietenă sau dușmancă? Dușmancă și, mai mult decît altă, rivală, atunci cînd ne răpește o ființă iubită. Ce nedreaptă, ce blestată, ce mizerabilă e moartea care nu ne ucide pe noi, ci pe cei pe care-i iubim... A vrea să trăiești însă cu orice preț reprezintă blestemul vampirului care ne locuiește.”

Carlos Fuentes, *Crezul meu*,
traducere de Simona Sora, Editura Curtea Veche, 2005

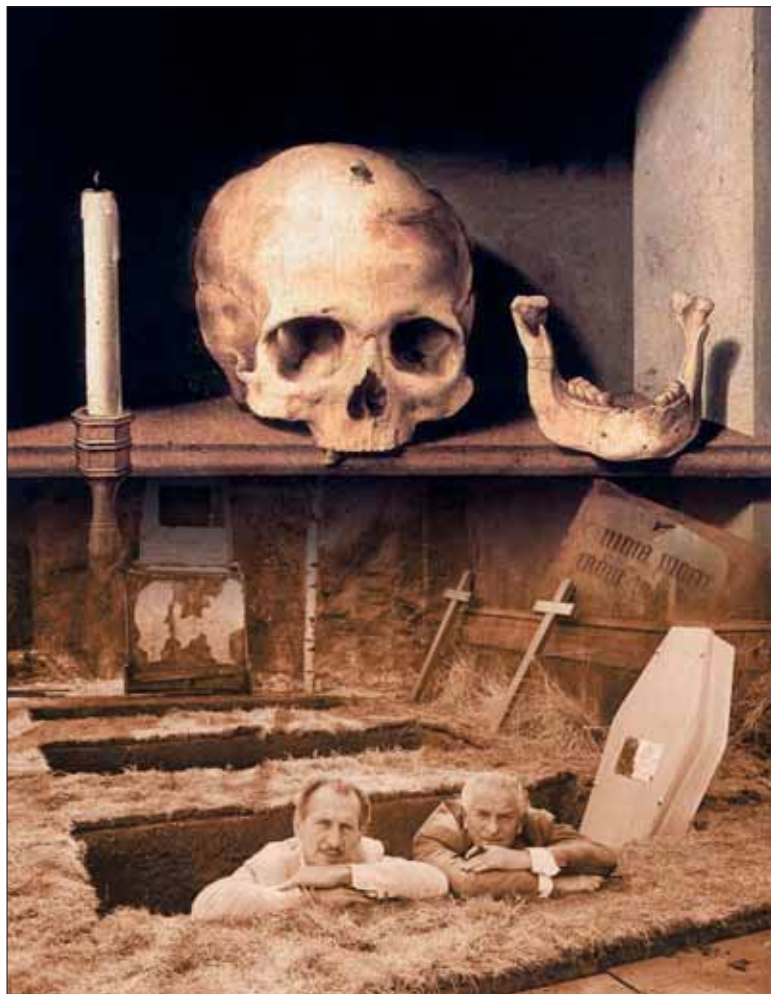
moaca după ultimul vagon al trenului marfar trecut indolent peste barieră, nici zîmbetul strecurat spre colțul gurii de o elevă, cărăbănind în spate, ca pe-o mitralieră de teroristă minoră, un violoncel mascat în anvelopa portocalie, nici sunetul de-abia auzit al izbirii marginii paharului plin cu apă de dinții strălucitori ai cantonierei Sultănica, nici melodiile acute ale drujbei mînuite în spatele gării, lîngă stivele de butuci. N-aș mai despărți culorile de obiecte, jupuiind-le cu tot cu amurg, ca pe o coajă sau o piele de fruct etc. E nasol să fii mort! Prima lecție am primit-o într-o căruță care mă ducea din gara Bîrnova către sanatoriul TBC, la deal, pe la 19 ani, în mijlocul unei păduri înverzite, clocotind de trilurilururi de păsări necunoscute, picurînd razele ca pe-un ulei incandescent printre frunzele groase, cărnoase, senzuale de-atîtea pofte mustoase, doldora de viață. Nu vroiam să mor, nu concepeam că pot muri! Ar fi fost o eroare profundă, nu atît a mea, cît a lui Dumnezeu! Fastul vegetal din jurul meu părea o gravă invitație de-a lua bine aminte, de-a mă dezmetici, de-a nu ceda romantic unei descompuneri fascinante la gingia genunei căscate și-n afară, și-n mine, fragedă, în plămînul înciorchinat în alveole pure, rupte de-o cavernă proaspătă ca un sărut umed, periculos. Mult mai tîrziu, în vîrstă deja, la balamuc, după cîteva luni de depresie scîrboasă, mi-am vomitat defintiv plictiseala impardonabilă de-a muri. Țineți minte ce spunea Tolstoi? „În locul morții era lumină.” Eu zic să-l credem pe cuvînt! Oricum dăm colțul.

■ **Livius CIOCĂRLIE** E o întrebare potrivită ca să-mi dau seama cît de tot mai puțin mă gîndesc la moarte, pe măsură ce mă apropiez de ea. Încercînd s-o fac, îmi spun că nu mă tem de moarte; nu mă împac cu ea. „Cei vii știu că vor muri, dar cei morți nu știu nimic și parte de răsplată nu mai au căci numele lor a fost uitat.” În cealaltă privință, da, mă tem, mă tem foarte tare; mă tem foarte tare să nu mor prea tîrziu. Dincolo de astea, iau lucrurile așa cum sînt.

■ **Neagu DJUVARA** Pe măsură ce îmbătrînesc, îmi scade frica de a muri. Îmi dau seama că e un lucru sigur, o fatalitate, ar fi aberant să

mă tem de propria moarte. Frica de moarte în sensul putrefacției trupului în pământ n-o am și n-am avut-o niciodată. Sînt, de altfel, împotriva crematoriului, a arderii trupului. Am impresia că e bine să rămîna măcar scheletul din trupul tău, spre proslăvirea descendenților sau a altora, dacă ți-ai construit un nume în istorie. Mi-a scăzut, așadar, frica de a muri și mă gîndesc acum mai mult la cum aș prefera să mor. De altfel, mă gîndesc tot mai mult la acest lucru, mă gîndesc că atunci cînd voi înceta să mai scriu mi-ar plăcea să plec într-o croazieră în jurul Pămîntului pe un vas cu pînze, să simt vîntul și spuma mării, să stau la aer și la soare înconjurat de infinitatea mărilor. Iar dacă aș muri pe acel vas, n-ar avea ce să-mi facă decît să-mi arunce trupul în mare. Aș scăpa astfel de orice ceremonie. Am oroare de ceremoniile de înmormîntare. Am scris și în testamentul meu că interzic orice discurs la moartea mea. Firește că de acest lucru nu se va ține seama, din păcate. Dar de ce va tot mă tem și m-am temut întotdeauna: mi-a fost mereu frică de moartea celorlalți, a celor dragi, într-un sens chiar bolnăvicios. Am visat mereu că-mi mor mama, soția, fata. Această boală nu e vindecabilă și cu vîrsta devii tot mai slab. Nu mi-e frică că o să mor, dar suport tot mai greu moartea celor dragi.

■ **Șerban FOARȚĂ** Dacă de „frică“ este vorba, nu aș „prefera“-o pe nici una. Cui (cît de cît întreg și citov) i-ar fi pe plac să-i fie frică?! Dacă, apoi, din frazele lui Barnes se înțelege, oarecum, ce este „frica de-a muri“, – ce este aia „moarte“ rămîne o enigmă. „A muri“ ar fi, aici, se pare, un, numai, *existus*, „l’instant fatale“, adică, făcîndu-se abstracție de faptul că respectiva clipă e/ poate fi premearsă de ore, zile, luni, chiar ani de agonie, acest preludeu hîd al morții, abominabila pre-moarte. Apoi, ce e aceea „a muri“ fără „a rămîne“, totuși, „mort“? Să fie, oare, moartea, după Barnes, o doar ieșire, de pe scenă, în culise („Vine un copil, face o reverență și moare...“, vorba lui Nichita); o trecere, de sub lumina rampei, în mai obscurele culise, – tot mai obscure și spectrale. E moartea, ca în *Hamlet*, un soi de somn opac sau, dimpotrivă, unul cu vise coșmarești? O nebuloasă, dacă vrei, de

„Moartea este eventualitatea inevitabilă pe care, în cele mai multe cazuri, o evităm pe cît putem, dar pe care, pînă la urmă, cînd toate opțiunile posibile au expirat, trebuie să o acceptăm cu întreaga eleganță de care mai sîntem capabili. Nimic din toate astea nu poate fi surprinzător decît, poate, pentru unii științisti creștini, cu gîndire austeră. Cea mai frumoasă idee despre moarte am citit-o în cartea *Oprirea execuției* de Stewart Aslop: «Un muribund are nevoie de moarte așa cum un om istovit are nevoie de somn». Da, dar a avea nevoie nu-i totuna cu a dori... Eu nu pot să cred că după moarte mai există altceva decît totala uitare. E o apostazie prea urîtă ca să-ți poți petrece întreaga viață cu ea... Mie nu-mi rămîne decît să simt sub tălpi curentul neînterupt, crescînd, al mortalității și să-mi adun din străfunduri curajul înnăscut care mi-a mai rămas și care, cîndva, exista din abundență.“

Tennessee Williams, *Memoriile unui bătrîn crocodil*, traducere de Antoaneta Ralian, Editura Minerva, 2009

„Gîndesc exact contrariul lui Iuliu Cezar, care dorea să moară cît mai repede (ceea ce aproape i s-a și întîmplat). Eu cred că aş dori să mor pe deplin conştientă, de o boală destul de lentă al cărei proces să lase moartea să mă pătrundă, să-i dea timp să se dezvolte pînă la capăt. Ca să nu ratez ultima experienţă, trecerea.”

Marguerite Yourcenar, *Cu ochii deschişi, Convorbiri cu Mathieu Galey*, traducere de Elena Bulai, Editura Curtea Veche, 2007

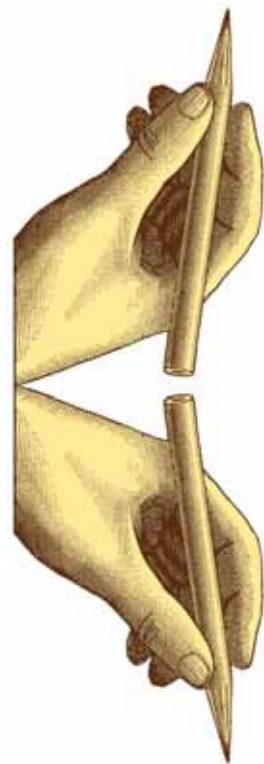
stări de conştiinţă alterate? E lumea de dincolo, la care, îndeobşte, accede-se prin moarte, o replică (un *arbetip*, de fapt), mai schematică, mai esenţială, mai exsanguă, mai eterată, a lumii noastre sublunare (cam ca la Plotin sau la Swedenborg)? E moartea o premisă, e, ea, o promisiune a unei lumi (concrete) de apoi, scăldată, pentru unii, n „lux aeterna“, iar pentru alţii, adîncită în tenebre? Faţă de care trecerea (subită, instantanee, scurtă în principiu) în alt tărîm, ar fi o bagatelă. (Iar dacă zic „scurtă în principiu“, e întrucît n-avem un cronometru, unul obiectiv şi infailibil, pentru durata, fie şi infimă, a timpului care precedă moartea.) În care caz, într-adevăr, această „frică de-a muri“, fie cronică (intermitentă, însă, ca o durere surdă şi... absurdă), fie fulgurantă şi acută, poate să pară una derizorie („Încă o clipă, domnule călău!“), ba chiar grotesc-rizibilă, în cazul, de pildă, al nosofobiei... Căci, ca în versul lui Vlahuţă (de care mult hai s-a făcut!), anume: „Nu de moarte mă cutremur, ci de veşnicia ei“, pentru un suflet mistic (sau foarte credincios) nu e totuna ca acest somn al morţii să fie unul pururelnic sau, dimpotrivă, unul temporar, căruia sunetul celestei tube are a-i pune capăt, în sfişit. (G. Călinescu, într-o replică la Zarifopol, a reabilitat „foarte frumosul vers“, – înţelesul căruia ar fi acesta: „Nu de moarte mă cutremur, ci de teama că trâmbiţele nu vor suna niciodată să ne scoale din morminte“.) Or, nici învierea morţilor nu-i de natură să ne atenueze „frica de moarte“ (*alta* decît a unui Barnes), în măsura-n care nu avem nici o certitudine reală (ci, numai, un presentiment difuz, o brumă de speranţă, – sau, la antipozi, o deznădejde cu temei sau fără, însă neagră) privind propria damnare sau propria mîntuire. (Asta, cu atît mai mult, fireşte, cu cît sîntem nişte bieţi semi-agnostici). Moartea nu e un simplu fenomen de ordin biologic, un „chimism“, ci, eventual, o transmutaţie (alchimică) mult mai profundă. Pentru mistici sau misticoizi (indiferent de confesiune sau doctrină), ca, bunăoară, un B.P. Hasdeu, „frica de moarte“ e, de fapt Speranţă. Şi (ca să-l citez din nou pe Călinescu): „Încredinţat că sufletul trăieşte materialmente într-o conversiune eternă spre Marele Centru, bătrînul [*alias* Hasdeu,

n.m.] e liniștit.“ – Neliniștit e Julian Barnes, căutător de vagi paliative și de sofisme cam frivole, ilogic și superficial (în, baremi, frazele citate). Nu singurul neliniștit, firește, – căci mulți sînt(em) neliniștiți!

■ **Angela MARINESCU** Paradoxal, sănătatea este cel mai imprezibil *statu quo* al trupului. Și apoi din senin, te trezești că ți-e frică de moarte, așa cum ți-e frică să și mori. De acum, cele două temeri se suprapun. Înainte era doar voluptatea morții (neîndurătoare), acum, după încercări și tatonări în abisul propriu, simți cum se insinuează frica. Deoarece frica se învață. Devii fricos ca un iepure, din dependent de plăcere (a iubirii și a morții), devii precaut în ce privește urmările plăcerii. Frica de moarte devine îngerul tău păzitor ce te însoțește pretutindeni. Frica de moarte a devenit instinctul tău civilizator. Frica de moarte s-a convertit în frica de a muri. Deoarece moartea reprezintă momentul întreruperii vieții, iar frica de moarte este instinctul continuității absolute. Preferi oboseala extremă, durerea de toate felurile, sinusurile arse, preferi să nu te mai poți hrăni absenței lor, ceea ce ar însemna și absența a relației tale, atât de necesară, cu necunoscutul, cu „întunericul spațiilor negre“. Viitorul meu nu-l mai pot gândi decât în termenii nelinișțiți ai fricii de moarte. Altfel spus, numai moartea poate avea viitor. Iar frica de a muri este cîntecul de lebedă al fricii de moarte. Dar întrebați-mă ce mai prefer: frica de după moarte sau frica de a muri după moarte?

■ **Ion POP** Ce întrebări, doar pentru o jumătate de pagină, cînd n-ar ajunge nici o jumătate de viață! Rapid, adică în ritmul vremii, să spun doar că „frica de moarte“ rămîne cam abstractă și oarecum protejată de metafizică, așadar așteaptă în Dicționar pînă nu o simțim în biata noastră individualitate corporală, ca teamă de a muri *noi*, adică *eu*. Pe aceasta, am avut „șansa“ de a o... trăi în urmă cu vreo șapte ani, cînd am aflat că sînt chiar în pragul dispariției, iar cînd am urcat pe masa de operație, în acea salopetă ca de cosmonaut pentru o planetă necunoscută și mi-am spus în gînd un pîlpîitor

„Doamne-ajută!“, panica inițială devenise un soi de disperare mută, de melancolie acută, de „șoaptă sfișietoare“. Îngrozitoare e precizia termenului final, căci parcursul nelămurit către încheiere diluează, totuși, cumva, angoasele, mai ales că mai avem, vai, și altele de făcut și ne poate legăna și iluzia că mor numai *ceilalți*. Eu mă gîndesc, de fapt, la moarte în fiecare zi, – e și asta un fel de învățare, de acomodare aproape resemnată, un exercițiu reluat de domesticire a sălbăticiei finale, de înseninare prin spirit, în fața uluitorului hazard, a întâmplării miraculoase că ne-am născut din pămînt ca să ne vedem pămîntul, să ascultăm muzici cu urechi care mîine vor fi de piatră surdă, să iubim și să plîngem cu apa și sarea *noastră*. – Da, „spune-mi ce erai tu înainte ca tatăl și mama ta să se fi întîlnit“. Numai că, deși cam știm aceste întrebări, nu putem accepta decât constrînși Plecarea... Mai prozaic vorbind și dincolo de nevindecabilele tristeți metafizice, mi-e teamă, de fapt, de o moarte în suferință cruntă, de scîrba dureroasă de descompuneri și purulențe, simțită chiar de mine în zilele de spital, de agonia prelungită care a fost, de pildă, a părinților mei, de căderea în starea de obiect devenit incomod ori indiferent chiar și pentru cei dragi. E ceea ce ar ține de nedemnitățile morții, care nu e numai morală, căci pe aceasta din urmă o poți, totuși, cît de cît evita, construindu-te exigent pînă ești viu. Spaima haotizării am trăit-o și eu cu o inten-

„Nu pot intui sensul morții. Eu resping pur și simplu moartea. Nu o accept. Nu există nici o religie care să mă poată ajuta în acest sens, nici o consolare. Pentru mine, moartea trece drept o nenorocire, în fiecare caz în parte, un fel de fărădelege. Dacă vreau să realizez o reflecție în marginea ei, atunci e aceea a unei adînci neîncrederi și a repulsiei împotriva morții, nu doar în raport cu felul în care este folosită, pentru a purta războaie, de exemplu, ci și împotriva umilinței pe care o implică. Omul se găsește pe o treaptă care nu este condiționată doar biologic, ci reprezintă prin sine însăși ceva, iar în acest sens moartea nu are nici un fel de justificare.“

Elias Canetti în dialog cu André Muller, *Tălmăcirii*,
traducere de Daniel Stuparu,
Editura Muzeul Național al Literaturii Române, 2008

sitate greu de descris, tot așa cum m-am străduit – și fac eforturi în continuare – să mă realcătuiesc, în timp ce simt că structurile de rezistență slăbesc din nou, că memoria obosește, că geometriile de tot felul se ruinează. Atîta doar că o geometrie descopușă s-ar conveni măcar să nu miroasă urît... Altminteri, dacă și min-

tea aforistică a unui Cioran, pe care l-am văzut total absent din lume, s-a stins cum s-a stins, ce mai poți să obiectezi... Cît despre memoria viitorului... Pînă și Domnul este rugat, din cînd în cînd, să-și aducă aminte de noi, păcătoșii, iar pînă la El vom trece printre coloane de sfinți uituci... M-aș întoarce mai degrabă la reflecțiile lui Paul Ricœur, care nu eludează frica de moarte, însă deplasează centrul de interes asupra vieții, a ceea ce este „viu pînă la moarte“, vorbind despre o „emergență a Esențialului în țesătura însăși a timpului agoniei“ a unui religios ce transcende confesiunile limitate și poate da măsura, prin conștientizare, a ceea ce agonicii care sîntem am trăit semnificativ, în înțelesul unei etici a datoriei față de ceilalți, a unei „disponibilități pentru esențial, pentru fundamental și transferul asupra celuilalt, care îmi supra-viețuiește“. E mult-puțina înseninare la care putem ajunge la capăt de drum, printre atîtea neguri și poticniri.

„Moartea: 1. Voi intra în extraordinar. 2. Ceea ce mă așteaptă (sfîrșitul unei vieți) este complet ordinar. Dificultatea constă în a reuși să gîndești simultan aceste două contrarii... Să nu fii cu tot dinadinsul la viață este un semn de sănătate. Am convenit, cu J.B., că, dacă sînt bolnav de moarte, să nu mă duc la clinică, să nu mă supun la operații inutile, chiar dacă ar fi de ultimă oră, să nu mă mai îndobitocesc cu somnifere. Cea mai cumplită dintre boli ar fi să nu mori. Moartea este Natura care se sinucide și face, în locul tău (sau pentru tine), ceea ce tu nu ai curajul să faci... Ultimele cuvinte ale lui Proust: «Mi-e frică». Ultimele cuvinte ale lui Claudel: «Nu mi-e frică».”

Paul Morand, *Jurnal inutil (1968-1977)*,
traducere de Sorina Dănăilă și Simona Modreanu, Editura Cartier, 2009

anchetă realizată de Marius Chivu

